

ABU RAYXON BERUNIY ILMIY MEROSIDA TARBIYA VA KOMIL INSON G'OYASI

Esonaliyeva Marjona Dilshod qizi

O'zbekiston milliy pedagogika universiteti Tarix fakulteti Milliy g'oya va ma'naviyat asoslari, huquq ta'limi yo'nalishi 405-guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada buyuk qomusiy olim Abu Rayhon Beruniyning ilmiy-ma'rifiy merosi hamda unda ilgari surilgan tarbiya va komil inson g'oyalari tahlil qilinadi. Beruniyning ilm-fan, axloq, ma'naviyat va inson kamolotiga oid qarashlari yoritilib, uning asarlarida yosh avlodni har tomonlama yetuk, bilimli, vatanparvar va yuksak ma'naviyatli etib tarbiyalash masalalariga alohida e'tibor qaratilgani ko'rsatib beriladi. Shuningdek, mutafakkirning komil inson haqidagi qarashlarining bugungi ta'lim-tarbiya tizimidagi ahamiyati va dolzarbligi ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Abu Rayhon Beruniy, ilmiy meros, tarbiya, komil inson, ma'naviyat, axloqiy tarbiya, ilm-fan, ta'lim, yoshlar tarbiyasi, inson kamoloti.

KIRISH:

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan davrda yosh avlodni har tomonlama barkamol, ma'naviy yetuk va intellektual salohiyatli etib tarbiyalash masalasi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, ajdodlarimizning boy ilmiy-ma'naviy merosini o'rganish hamda undan ta'lim-tarbiya jarayonida samarali foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Sharq uyg'onish davrining buyuk allomalaridan biri bo'lgan Abu Rayhon Beruniy o'zining serqirra ilmiy faoliyati, chuqur falsafiy qarashlari va ma'rifatparvarlik g'oyalari bilan jahon ilm-fani taraqqiyotiga ulkan hissa qo'shgan. Uning astronomiya, matematika, geografiya, tarix, etnografiya va boshqa fanlarga oid asarlari nafaqat ilmiy, balki tarbiyaviy ahamiyatga ham ega. Beruniy ilmni inson kamolotining asosiy omili deb bilgan hamda yoshlarni bilim olishga, ezgulik, halollik, mehnatsevarlik va vatanparvarlik ruhida tarbiyalash zarurligini ta'kidlagan.

Mutafakkirning komil inson haqidagi qarashlari bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Uning fikricha, haqiqiy komil inson chuqur bilimga ega bo'lish bilan birga, yuksak axloqiy fazilatlarini ham o'zida mujassam etishi lozim. Shu bois Beruniy merosini o'rganish va undagi tarbiyaviy g'oyalardan foydalanish yosh avlodni ma'naviy barkamol etib voyaga yetkazishda muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Mazkur maqolada Abu Rayhon Beruniyning ilmiy merosida aks etgan tarbiya va komil inson g'oyalari tahlil qilinib, ularning zamonaviy ta'lim-tarbiya tizimidagi o'rne va ahamiyati yoritiladi.

Abu Rayhon Beruniy (973–1048) Sharq va jahon ilm-fani taraqqiyotiga ulkan hissa qo'shgan qomusiy olimlardan biridir. U astronomiya, matematika, geografiya, geodeziya, tarix, etnografiya, mineralogiya va falsafa kabi ko'plab fanlar rivojiga katta ta'sir ko'rsatgan. Olimning ilmiy merosi nafaqat ilmiy bilimlar majmui, balki insonni ma'naviy va axloqiy kamolot sari yetaklovchi muhim tarbiyaviy manba ham hisoblanadi.

Beruniy o'zining “Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar”, “Hindiston”, “Geodeziya”, “Mineralogiya”, “Mas'ud qonuni” kabi asarlarida ilm-fanning inson hayotidagi o'rne va ahamiyatini chuqur yoritib bergan. Uning fikricha, insonning eng katta boyligi bilimdir. Bilim insonni jaholatdan qutqaradi, uning dunyoqarashini kengaytiradi va jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiladi. Shu sababli Beruniy ilm olishni har bir insonning muhim burchi deb hisoblagan.

Mutafakkir yoshlarni ilm egallashda tirishqoqlik, sabr-toqat va izlanish ruhida tarbiyalash zarurligini ta'kidlaydi. U ilmiy haqiqatga erishishda kuzatish, tajriba va mantiqiy xulosalarga tayanish lozimligini ko'rsatib bergan. Beruniyning bu qarashlari bugungi zamonaviy ta'lim tizimida ham muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Olimning ilmga bo'lgan cheksiz hurmati va fidoyiligi yosh avlod uchun ibrat namunasi hisoblanadi.

Beruniy asarlarida axloqiy tarbiya masalasiga ham alohida e'tibor qaratilgan. Uning ta'kidlashicha, inson faqat bilimli bo'lish bilan komillikka erisha olmaydi. Bilim axloq, odob va ezgu fazilatlar bilan uyg'unlashgandagina haqiqiy natija beradi. Shu bois olim halollik, rostgo'ylik, adolat, mehnatsevarlik va insonparvarlik kabi fazilatlarini komil insonning asosiy belgilaridan biri sifatida baholaydi. Abu Rayhon Beruniyning ilmiy merosida tarbiya va komil inson g'oyasi yuksak aql-idrok, ma'rifat, axloqiy poklik va insonparvarlikka asoslanadi. Alloma insonni tabiatning eng oliy va murakkab ijodi deb bilgan hamda ta'lim-tarbiya, mehnatsevarlik orqali uning komillikka erishishini ta'kidlagan.

“Hindiston” asarida Beruniy boshqa xalqlarning urf-odatları, diniy qarashlari va madaniyatiga hurmat bilan yondashadi. Bu esa uning bag'rikenglik va millatlararo totuvlik g'oyalariga sodiq bo'lganligini ko'rsatadi. Olimning mazkur qarashlari bugungi kunda ham yoshlarni turli millat va madaniyat vakillariga hurmat ruhida tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Abu Rayhon Beruniy ilmiy faoliyatining muhim bosqichlaridan biri Xorazmdagi Ma'mun akademiyasi bilan bog'liqdir. XI asr boshlarida faoliyat yuritgan ushbu ilmiy markaz Sharq uyg'onish davrining eng yirik ilm maskanlaridan biri hisoblangan. Akademiyada Abu Ali ibn Sino, Abu Nasr ibn Iroq, Abu Sahl Masihiy kabi ko'plab olimlar bilan bir qatorda

Beruniy ham samarali faoliyat olib borgan. Bu ilmiy muhit uning dunyoqarashi va ilmiy izlanishlarining yanada takomillashishiga xizmat qilgan.

Ma'mun akademiyasida Beruniy astronomiya, matematika, geografiya va geodeziya sohalarida qator tadqiqotlar olib bordi. Aynan shu davrda Yer sharining o'lchamlari, geografik koordinatalarni aniqlash hamda osmon jismlarini kuzatishga oid muhim ilmiy natijalarga erishildi. Olimning ilmiy izlanishlari tajriba va kuzatishlarga asoslanganligi bilan ajralib turadi. Bu esa uning ilmiy haqiqatga erishishda amaliy yondashuvni ustun qo'yganligini ko'rsatadi.

Beruniy o'z asarlarida ilmning inson kamolotidagi o'rnini alohida ta'kidlaydi. Jumladan, uning "Hindiston" asarida: "Bilim insonni yuksaltiradi, jaholat esa uni tubanlikka yetaklaydi", degan mazmundagi fikrlari uchraydi. Ushbu qarashlardan ko'rinadiki, olim insonning komillikka erishishini avvalo ilm va ma'rifat bilan bog'laydi. Uning nazarida bilimli inson jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiluvchi, atrofdagilarga manfaat keltiruvchi shaxsdir.

Beruniyning "Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar" asarida ham insonning ilmiy tafakkuri, tarixiy xotirasi va ma'naviy merosga hurmat bilan munosabatda bo'lishi zarurligi ta'kidlanadi. Olim o'tmish tajribalarini o'rganish orqali kelajakni barpo etish mumkinligini uqtiradi. Bu g'oya bugungi kunda ham yoshlarni milliy qadriyatlar va tarixiy merosga hurmat ruhida tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega.

Beruniy komil insonni nafaqat bilimli, balki yuksak axloq egasi sifatida ham tasavvur qiladi. Uning fikricha, ilm insonni ma'naviy poklik, adolat va ezgulik bilan uyg'unlashgandagina haqiqiy kamolotga olib boradi. Shu sababli olim rostgo'ylik, kamtarlik, mehnatsevarlik va vatan ravnaqi yo'lida xizmat qilish kabi fazilatlarni ulug'laydi. Mazkur g'oyalar bugungi ta'lim-tarbiya tizimida barkamol avlodni voyaga yetkazishning muhim nazariy asoslaridan biri bo'lib xizmat qilmoqda.

Shunday qilib, Abu Rayhon Beruniyning Ma'mun akademiyasidagi faoliyati natijasida yaratilgan ilmiy meros va ilgari surilgan ma'rifiy-tarbiyaviy g'oyalar nafaqat o'z davri, balki hozirgi zamon uchun ham muhim ahamiyatga ega. Uning komil inson haqidagi qarashlari yosh avlodni bilimli, ma'naviy yetuk va Vatanga sadoqatli insonlar etib tarbiyalashda muhim manba hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, Abu Rayhon Beruniy jahon ilm-fani va ma'naviy tafakkuri taraqqiyotiga ulkan hissa qo'shgan buyuk qomusiy olimlardan biridir. Uning boy ilmiy merosida ilm-ma'rifat, axloqiy tarbiya va komil insonni shakllantirish masalalari muhim o'rin egallaydi. Beruniy inson kamolotining asosiy omili sifatida ilmni e'tirof etib, bilim olish, haqiqatni izlash, mehnatsevarlik, halollik va adolat kabi fazilatlarni yuksak qadrlagan.

Olimning Ma'mun akademiyasidagi samarali faoliyati natijasida yaratilgan ilmiy asarlar nafaqat o'z davri, balki bugungi kun uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi. Uning "Hindiston", "Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar", "Mineralogiya" kabi asarlarida ilgari

surilgan g'oyalar yosh avlodni ilmga muhabbat, vatanparvarlik, bag'rikenglik va yuksak ma'naviyat ruhida tarbiyalashga xizmat qiladi.

Beruniy komil insonni chuqur bilimga ega, yuksak axloqiy fazilatlarni o'zida mujassam etgan, jamiyat taraqqiyotiga munosib hissa qo'sha oladigan shaxs sifatida talqin etadi. Uning tarbiya va komil inson haqidagi qarashlari bugungi ta'lim-tarbiya tizimini takomillashtirish, barkamol avlodni voyaga yetkazish hamda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni mustahkamlashda muhim nazariy manba bo'lib xizmat qiladi.

Shu bois Abu Rayhon Beruniy merosini chuqur o'rganish, uning ilmiy va ma'rifiy g'oyalaridan ta'lim-tarbiya jarayonida keng foydalanish yoshlarni har tomonlama yetuk, ma'naviy barkamol va zamonaviy bilimlarga ega insonlar etib tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abu Rayhon Beruniy. Hindiston. - Toshkent: Fan nashriyoti, 1966.
2. Abu Rayhon Beruniy. Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar. - Toshkent: Fan nashriyoti, 1968.
3. Abu Rayhon Beruniy. Mineralogiya. - Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi davlat ilmiy nashriyoti, 2004.
4. Ma'naviyat yulduzlari. - Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2001.
5. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi elektron portali - Abu Rayhon Beruniy hayoti va ilmiy merosiga oid ma'lumotlar.

